

Ibn Rushd (Averroës)

Kamel Essabane

1

Kamel Essabane

Radboud Universiteit

NieuwWij
verbindt de verschillen

2

Programma

- ▶ Historische context van Al-Andalus
- ▶ Wie is was Ibn Rushd?
- ▶ Verdediging van filosofie door Ibn Rushd
- ▶ Invloed van Ibn Rushd
- ▶ Discussiestellingen

3

Historisch-filosofische context(1)

- ◆ Abbasieden kalifaat (750-1258)
– hoofdstad Bagdad
- ◆ Huis der Wijsheid (Bayt al-Hikma)

© 4

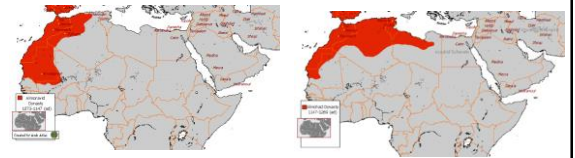
4

Historisch-filosofische context(2)

- ◆ Al-Andaloes (Vandalacia, 'land van de Vandalen')
- ◆ Ommayden emiraat/kalifaat II (757-1090)
- Hoofdstad Cordoba

Berberrijken

- ◆ Al-Morabitun (Almoraviden) (1090-1145/70) - Marrakech
- ◆ A-Muwahidun (Almohaden)(1145/70-1212) - Marrakech
- ◆ Opdeling in verschillende koninkrijken
- ◆ Nasrieden in Granada 1232-1492
- ◆ 1492 val van Granada/Reconquista

- ◆ Al-Andalous 711-1492 = 781 jaar!

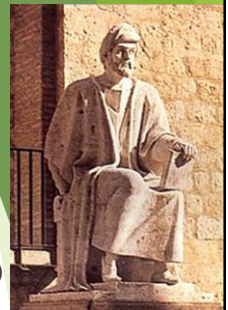

© 5

5

Wie was Ibn Rushd (1)

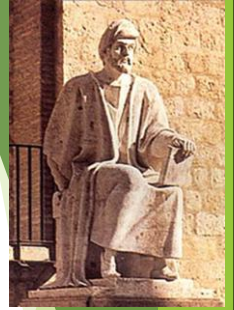
- ▶ Abu al-Walid Muhammad Ibn Ahmad Ibn Rushd
- ▶ Geboren 1126 (Cordoba, Al-Andalus/Spanje) - Overleden 1198 Marrakesh (huidig Marokko) (begraven in Cordoba)
komt uit een familie van rechtsgeleerden
- ▶ Tijd van de Almohaden dynastie die regeerde over Spanje en Noord-Afrika.
- ▶ Afkomst: Arabisch/Berbers? (Al-Morabitien)
- ▶ Homo universalis: rechtsgeleerde, filosoof, arts, astronoom, wiskundige

6

Wie was Ibn Rushd (2)

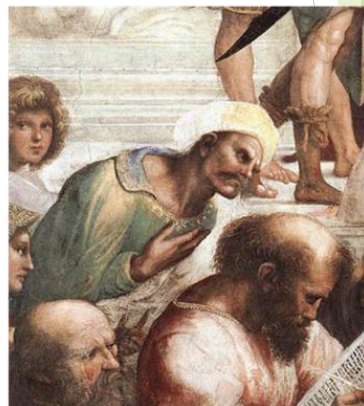
- ▶ Hoofdrechter (Qadi, shari'a) van Cordoba, Hofarts van de Kalief (Marrakech)
- ▶ Verdediger van filosofie van Aristoteles: "De commentator van Aristoteles" (Averroës)
- ▶ Tijdgenoot van Joodse filosoof Maimonides en beïnvloedde Thomas van Aquino en Averoïsten
  - Belangrijke werken:
    - *Fasl al-Maqal*
    - *Tahafut al-tahafut*
    - *Diverse commentaren op Aristoteles*

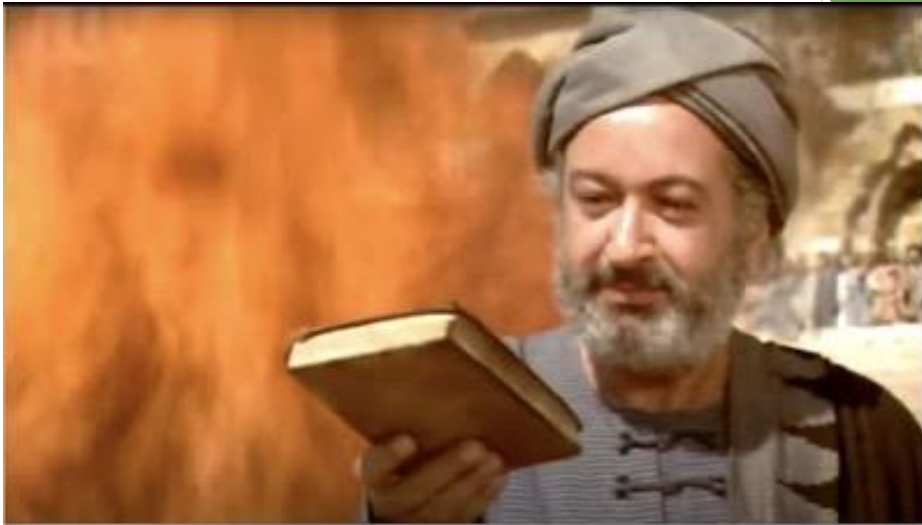
7

Beeld van Ibn Rushd in het Westen De school van Athene (1510)

Rafaël

8

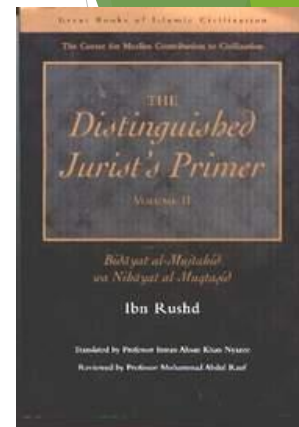

Le destin (film: Al-Masir, 1997)

9

Ibn Rushd in de islamitische wereld(1)

- ▶ Invloedrijk werk: Bidaayat al-Mujathid wa Nihaayat al-Muqtasid
- ▶ Letterlijk: “beginpunt van degene die zich (rationeel) inspant (om teksten te begrijpen en tot oordelen te komen) en het eindpunt voor wie zich tevreden stelt (met deze kennis)”
- ▶ Waaier van meningsverschillen en argumentaties binnen de islamitische jurisprudentie
- ▶ Viering van diversiteit binnen de islam?

10

Ibn Rushd in de islamitische wereld(2)

Rede boven memoriseren

“we zien dat de (zogenaamde) juristen van onze tijd geloven dat degene die de meeste juridische adviezen heeft gememoriseerd, de grotere juridische scherpzinnigheid bezit. Hun standpunt is net als het standpunt van zij die denken dat ..

‘een schoenmaker degene is die een groter aantal schoenen bezit en niet iemand die het vermogen heeft om ze te maken.’ ..

Het is duidelijk dat de persoon die het grotere aantal schoenen heeft, op een dag bezocht zal worden door iemand wiens voeten de schoenen niet passen. Hij zal dan teruggaan naar de schoenmaker die (wel) schoenen (kan) maken die geschikt zijn voor zijn voeten.”

(Ibn Rushd, *Bidayat al mujtahid wa nihayat al-Muqtasid*, Volume 1, third paragraph in the book of ‘Sarf’)

11

Ibn Rushd in de islamitische wereld(3)

- ▶ Gerespecteerd als shar’ia geleerde maar filosofisch werk verworpen
- ▶ Werd nog wel gelezen door latere filosofen en theologen zoals Ibn Kaldoun en Ibn Taymiyya
- ▶ Ibn ‘Arabi: “Zijn lichaam werd overgebracht naar Cordoba, waar zich nu zijn graf bevindt. De kist met zijn stoffelijke resten was aan één flank van een lastdier bevestigd, zijn werken hingen aan de andere kant als tegengewicht... Dit is voor mij een bron van overdenking en gedachtenis. Vaak zeg ik tegen mezelf: ‘Aan de ene kant de meester, aan de andere zijn geschriften.’ (De Mekkaanse openbaringen, 11.372)
- ▶ In 19e en 20e eeuw ‘herontdekking’ van Ibn Rushd als islamitische rationalist en humanist
- ▶ => relevant in vraagstukken relatie religie en wetenschap, islamitisch onderwijs, evolutietheorie, religie in het publieke domein, islam en moderniteit etc.

12

Dubbele waarheid of dubbele methode

- ▶ Siger van Brabant
- ▶ Marsuglio dei Mainardini
- ▶ Moderne staat die gekenmerkt wordt door representatieve organen, scheiding van kerk en staat en gelijkheidsdenken ....”vloeiden Voort your Sigers misinterpretatie van Ibn Rushd en zijn wellicht beïnvloed door het concept van umma.” (Jona Lendering, Vergeten Ergenis, p. 123)

13

Ibn Rushd en vrouwenrechten (1)

- ◆ “Onze samenleving laat geen ruimte voor de ontwikkeling van de talenten van vrouwen. Ze lijken uitsluitend bestemd te zijn voor het baren en zorgen voor kinderen, en deze staat van dienstbaarheid heeft hun capaciteiten voor grotere zaken vernietigd. Daarom zien we geen vrouwen begiftigd met morele deugden; zij leven hun levens zoals groenten, zichzelf wijgend aan hun echtgenoten. Hieruit vloeit de ellende die onze steden doordringt voort, want er zijn meer dan twee keer zoveel vrouwen als mannen die niet in de eerste levensbehoeften kunnen voorzien door hun eigen arbeid.”
- ◆ “Het aantal vrouwen in deze staat is twee maal zo groot als het aantal mannen, maar ze (vrouwen) zijn uitgezonderd van werken behalve, in zeldzame gevallen, in passend arbeid, en deze beperkte “zeldzame gevallen”, zoals naaien of borduren, zijn nauwelijks voldoende om hen te helpen overleven.”
- ▶ (Ibn Rushd's commentaar op Plato's Republiek / Ibn-Rushd Talkhees Assiyasa Li Aflaton (muhawaret al Jumhuriya), Thahabi, Hasan Majeed Obeidi and Kathem, Fatima. p.126.)

14

Ibn Rushd en vrouwenrechten (2)

- ◆ “Vrouwen moeten met mannen meedoen in de oorlog en strijd. En we moeten ernaar streven als we selecteren, vrouwen te kiezen met eigenschappen die vergelijkbaar zijn met mannen. En dit kan alleen worden bereikt als de vrouwen, samen met mannen, muziek en sport leren. Ook heeft Plato onthuld dat er bijgevolg niets te vrezen valt van hen (vrouwen), **zelfs als ze naakt sporten met mannen, zolang ze zijn begiftigd met deugd.**”
- ▶ (Ibn Rushd's commentaar op Plato's 'Republiek' / Ibn-Rushd 'Talkhees Assiyasa Li Aflaton' (muhawaret al Jumhuriya), Thahabi, Hasan Majeed Obeidi and Kathem, Fatima. p.126.)

15

Het beslissend woord (Fasl al Maqal)

- ▶ Het beslissend woord: waarin wordt vastgesteld hoe nauw geloof en filosofie/wetenschap met elkaar verbonden zijn.
- ▶ * “Shari’a wa-l hikma”

Argument voor noodzaak van de logica:

- ▶ Heilige tekst draagt op tot bestudering en nadenken over de schepping
- ▶ Nadenken is logisch redeneren met logische bewijsvoering (afleiden van het onbekende uit het bekende)
- ▶ Dus de logica is een verplicht gereedschap volgens de Heilige tekst

16

Verdediging van Filosofie

Argument voor (empirische) wetenschap: volgt uit de heilige tekst die roept mensen op om kennis van God te verwerven.

- ▶ “Want als men niet weet hoe iets gemaakt is, kan men ook niets te weten komen over het gemaakte zelf, en als men daar niets over weet, kan men ook niets over de maker ervan te weten komen.” (p.34)

Argument voor voortbouwen op de antieke kennis (o.a. oude Grieken):

“bestuderen van boeken van de antieken is een godsdienstige verplichting omdat het doel waar zij in hun boeken naar toe werken en streven iets is waar ook de heilige tekst toe aanspoort.” (p.36)

17

Verdediging van Filosofie

Weerlegging van Al-Ghazali's kritiek op filosofie (“De onsamenhangendheid van de filosofen”): “de onsamenhangendheid van de onsamenhangendheid” (Ibn Rushd)

al-Farabi & Ibn Sina

1. Het universum heeft altijd bestaan
2. Heeft God geen kennis van afzonderlijke gebeurtenissen
3. De opstanding op de dag des oordeels is louter spiritueel

vs

Al-Ghazali

⇔ God heeft het universum geschapen

⇔ God is alwetend

⇔ De opstanding is lichamenlijk en spiritueel

Ibn Rushd

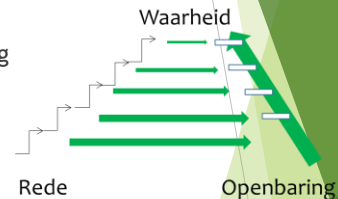
1. Filosofen bedoelden met eeuwig dat het universum niet *in* de tijd is ontstaan. Wel veroorzaakt door God.
2. God is alwetend maar Zijn kennis is anders dan menselijke kennis. God's kennis veroorzaakt veranderlijke wereld. Menselijke kennis is veroorzaakt door veranderlijke wereld.
3. Of opstanding lichamenlijk of spiritueel is afhankelijk van interpretatie.

18

De weg naar kennis/waarheid

3 Manieren om de waarheid te ontdekken

- ▶ Logica (filosofen/wetenschappers): demonstratieve bewijsvoering
- ▶ Dialectiek (theologen): gebaseerd op aannames
- ▶ Retorica (leken): verbeelding en overredingskracht

Afhankelijk van aanleg en inspanning

- ▶ “Niet alle mensen hebben de natuurlijke aanleg om bewijzen of dialectische redeneringen aan te nemen, om nog maar te zwijgen van demonstratieve redeneringen, want zelfs degene die er capaciteit voor heeft moet er veel tijd en moeite in steken om die te leren” (p.60)

19

Wetenschappelijk vastgestelde feiten kunnen niet strijdig zijn met de Koran

- ▶ De Koran is letterlijke en figuurlijk te interpreteren. De reden voor het bestaan van verschillende interpretatiemogelijkheden is om tegemoet te komen aan verschillende aanleggen van mensen.
- ▶ Allegorische interpretatie is voor filosofen. Letterlijke interpretatie is voor leken.
- ▶ “Allegorische interpretatie” betekent: het uitbreiden van de betekenis van iets wat gezegd wordt van de echte betekenis naar de overdrachtelijke betekenis, zonder dat daarbij genegeerd wordt wat de in het Arabisch gebruikelijke manieren zijn om iets overdrachtelijk aan te duiden.”(p. 39)

Koran 3:7

- ▶ Hij is het, Die u het Boek heeft nedergezonden; er zijn verzen in, die onoverdrachtelijk zijn, zij vormen de grondslag van het Boek, en er zijn andere (verzen), die zinnebeeldig zijn. Maar degenen in wier hart dwaling is, volgen die, welke zinnebeeldig (bedoeld) zijn en zoeken tweedracht en de verkeerde uitleg. En niemand kent de juiste uitleg dan God en degenen, die vast grondvest zijn in kennis, die zeggen: “Wij geloven er in; het geheel is van onze Heer”; en niemand trekt er lering uit, dan zij, die begrip hebben. (interpretatie voor filosofen)
- ▶ En niemand kent de juiste uitleg dan God. En degenen, die vast grondvest zijn in kennis, die zeggen: “Wij geloven er in; het geheel is van onze Heer”; en niemand trekt er lering uit, dan zij, die begrip hebben. (interpretatie voor leken)

20

Over heilige tekst interpreteren

Waarom sommige mensen letterlijk MOETEN interpreteren:

- ▶ “De achterliggende reden is dat het voor het type mensen dat de waarheid alleen maar kan begrijpen door er een voorstelling van te maken, dat wil zeggen alleen maar kunnen geloven dat iets waar is als ze zich er iets bij kunnen voorstellen, moeilijk is om zover te komen dat ze geloven dat iets waarvan ze zich geen voorstelling kunnen maken toch waar kan zijn.”(p.55)

Als letterlijke interpretatie onhoudbaar is?

- ▶ “Over letterlijke betekenissen waarvan het voor iedereen duidelijk is dat het onzeker is of ze wel echt letterlijk genomen moeten worden, moet aan de mensen die de allegorische betekenis ervan toch niet kunnen begrijpen worden uitgelegd dat er twijfel over bestaat en dat alleen God de betekenis weet.” (p.63)

Bijvoorbeeld:

Hij is het die de hemelen en de aarde en wat er tussen beide is in zes dagen geschapen heeft en die zich toen op de troon vestigde, Hij is de Erbarmer. (Koran 25:59)

- ▶ Tegenstrijdheden als uitdaging voor filosofen

“De reden waarom er letterlijke betekenissen zijn die elkaar tegenspreken ligt in het feit dat die een aansporing vormen voor ‘de stevig-staanden in kennis’ om te zoeken naar een allegorische interpretatie die beide betekenissen met elkaar verenigt.” (p. 40)

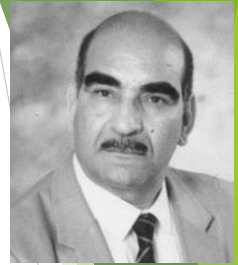
21

Religie en wetenschap: zoogzusters?

- ▶ “Kwaad dat ons door een vriend wordt toegebracht is veel erger dan het kwaad dat een vijand ons toebrengt. Ik bedoel daarmee dat de filosofie de vriendin en zoogzuster van de godsdienst is, en dat daardoor het kwaad dat de godsdienst wordt toegebracht door iemand die affiniteit met de filosofie zegt te hebben het allerergst is. En daarbij komt dan nog dat zo’n schadelijke handelswijze vijandschap, haat en twist tussen hen beiden veroorzaakt, terwijl zij toch van nature elkaars beste vrienden zijn en vanuit hun hele wezen en aanleg liefde voor elkaar koesteren.”
- ▶ “Wie de godsdienst ook veel kwaad hebben gedaan zijn de talrijke domme vrienden van wie men denkt dat ze affiniteit met de filosofie hebben. Dat zijn de sekten die er in de godsdienst bestaan.”(p. 70)

22

Al-Jabiri en Ibn Rushd

- ▶ Muhammad Abed al-Jabiri (1935-2010)
- ▶ Hoogleraar filosofie en islamitisch denken, Mohammed V University
- ▶ Bekend om academisch project “The Critique of the Arab mind” - Neo-Averroëist (Ibn Rushd)
- ▶ Voorstander van een authentieke modernisering van Arabisch-Islamitische cultuur: “Arab modernity”
- ▶ Rationaliteit, wetenschap en democratie
- ▶ Kritiek op traditionele islam, islamisme en Westers (neo)kolonialisme / imperialisme

23

Al-Jabiri en Ibn Rushd

- ▶ Eerste presentatie van *turath*-theorie in ‘Wij en het erfgoed’ (1980)
  - ▶ Uitwerking hiervan in *De Kritiek van de Arabische Rede* (vierdelig vanaf 1984)
- ▶ Dogmatische, ahistorische Arabische denkstructuur is verklaarbaar uit verleden
- ▶ Drie vormen van de Arabische rede (3 epistemologieën)

24

De vormen van de rede volgens al-Jabiri

Muḥammad 'Ābid al-Jābirī	
Demonstratieve rede (<i>burhān</i>)	Formele aristotelische demonstratie; noodzakelijk voor vooruitgang
Uitleggende rede (<i>bayān</i>)	Expliceren vaak doormiddel van retoriek en analogisch redeneren (theologie)
Gnostische rede (<i>'irfān</i>)	Mystieke illuminatie (soefisme)

25

Al-Jabiri en Ibn Rushd

- ▶ Demonstratieve rede is de rede van de moderniteit
- ▶ Deze is in de Arabische wereld bewaard gebleven bij Ibn Rushd
- ▶ Ziet een epistemologische breuk tussen oosterse en westerse islamitische filosofen (Al-Andalus/Maghreb)
- ▶ Ibn Rushd brak met zowel oosterse mystieke denken van Ibn Sina en Al-Ghazali als ook met de traditionele theologen

26

Al-Jabiri en Ibn Rushd

- ▶ “The Averroist spirit is adaptable to our era because it agrees with it on more than one point: rationalism, realism, axiomatic method and critical approach. To adopt the Averroist spirit is to break with the Avicenna “oriental” spirit, a gnostic one that promotes gloom thinking” (Arab-islamic Philosophy, A Contemporary Critique 128-129)

27

Al-Jabiri en Ibn Rushd

- ▶ Tussen Islam en het Westen geen “clash of civilizations.” maar conflict of interests.
Kan rationeel worden opgelost => rechtvaardig evenwicht tussen belangen zoeken
- ▶ Ook een intercultureel proces met dialoogregels geïnspireerd door Ibn Rushd (Averroes). Gebaseerd op een epistemologie van wederzijdsbegrip:
  - ▶ De “Ander” begrijpen in zijn omgeving/referentiekader
  - ▶ Het recht op verschil
  - ▶ Begrip, tolerantie en toegeven

28

Discussiestelling 1

- ▶ Interpretaties van heilige boeken moeten altijd bijgesteld worden aan de laatste wetenschappelijke stand van zaken.

29

Stelling 2

- ▶ Allegorische interpretaties zijn creatieve vluchtroutes om niet te hoeven erkennen dat religie en wetenschap in essentie met elkaar botsen.

30

Stelling 3

- ▶ Ibn Rushd is de ideale brugfiguur tussen de Westerse en de Islamitische wereld

31

Ibn Rushd (Averroës)

“De reden waarom er letterlijke betekenissen zijn die elkaar tegenspreken ligt in het feit dat die een aansporing vormen voor ‘de stevig-staanden in kennis’ om te zoeken naar een allegorische interpretatie die beide betekenissen met elkaar verenigt.” (p. 40)

32

